

*О. В. Каховська,
к. е. н., доцент, докторант кафедри державного управління та місцевого самоврядування,
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії
державного управління при Президенті України*

СОЦІАЛЬНІСТЬ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ І ПАРАМЕТР РЕГУЛЮВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ ДЕРЖАВІ

Розглянуто і з'ясовано зміст категорії "соціальність". Обґрунтовано сутність параметра "соціальність" як продукту функціонування соціальної держави. Визначено необхідність здійснення регулювання гетерогенними процесами і наведено дорожню карту його запровадження.

The content of the category "sociality" is considered and substantiated. The essence of the parameter "sociality" as a product of a social state is proved. The necessity for regulation of heterogeneous processes is defined and the roadmap for its introduction is given.

Ключові слова: соціальна держава, соціальність, тлумачення, оцінка, концепція, категорія, продукт, регулювання.

Key words: social state, sociality, interpretation, evaluation, concept, category, product, adjustment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний суспільно-економічний лад найбільш розвинутих країн світової спільноти асоціюється з соціальною орієнтацією їх економічних систем. Доступні історичні дані доводять, що єдиної універсальної моделі забезпечення такої зорієнтованості не існує. Проте в цілому їх основною характеристикою є формування принципово відмінного від стереотипно застосовуваного економічного виміру результатів господарювання. Беззаперечним принципом соціально орієнтованої економіки є соціальна справедливість, яку при всій дискусійності її змісту пов'язують зі збалансованістю прав і обов'язків громадян, а також створенням і підтриманням рівних можливостей для реалізації наявних у них здібностей і задоволення різноманітних інтересів та потреб. Взагалі, постановка питання у такій площині не є новою для України. Увесь час її перебування у складі СРСР характеризувався достатньою увагою відповідно особливостей того чи іншого періоду до проблеми соціалізації суспільного життя та підвищення його рівня. Проте з переходом у систему координат ринкової економіки, який супроводжувався ресоціалізаційними процесами, аспект надання соціальної зорієнтованості розвитку набув іншої актуалізації через неопосередкованість ринку вирішувати численні соціальні проблеми.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Об'єктивні реалії, викликані унеможливленням перенесення на національні терени парадигми соціалізації ринкової економіки країн Заходу, та вимоги щодо зміни її діючої "прорадянської" доктрини сприяли активізації наукової думки, продукти якої віднайшли відбиття у працях О. Амоші, В. Бесєдіна, Д. Богині, З. Варналія, З. Галушки, В. Гейця, М. Герасимчука, В. Гришкіна, А. Гриценка, О. Грішнєвої, С. Дорогунцова, Н. Деевої, Ю. Зайцева, Б. Кваснюка, С. Киреєва, В. Куценко, Е. Лібанової, І. Лукінова, О. Новікової, В. Новікова, Л. Тимошенко, М. Чумаченка та багатьох інших. Безумовно, здобуткам виокремлених вчених неможливо надати якість "tabularasa". Вже з того часу, як людство усвідомило переваги досягнення добробуту у суспільстві і через потенціал суспільства розпочалися, а згодом і достатньо широко розгорнулися у світовому вимірі дослідження питань соціальної динаміки. Суто український внесок у розбудову соціальної держави полягає у розробці теоретико-методологічних основ ринкового трансформування інверсійного характеру, посилення соціальної компоненти розвитку в умовах переструктурування гос-

подарського комплексу та відходу держави від "тотальної" соціалізації, формування економічної бази забезпечення цивілізованих стандартів життя при радикальній зміні характеру поєднання робочої сили з засобами виробництва та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ ПИТАНЬ ПРОБЛЕМИ

Відаючи належне зробленому в осмисленні специфіки розбудови соціальної держави на національних теренах, вважаємо тематику такого спрямування не вичерпаною. Свідченням подібної констатації виступають реалії соціальних змін, які мали місце впродовж трансформаційних перетворень, та досягнутий рівень життя переважної частини населення. І справа не тільки в тому, що відхід від соціалізму здійснювався по кризовому варіанту. До останнього часу соціалізаційні заходи зосереджувалися на окремих проблемах, прямо чи опосередковано пов'язаних зі зміною добробуту, не охоплюючи системно життєвий рівень населення. Багато в чому фрагментарність заходів зі зміни життя на краще і їх в цілому низька результативність пояснюються опорою у соціальній політиці на поняття для означення концептуальних засад філософії та практики соціалізації, які в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки не тільки неспроможні забезпечити позитивну динаміку, а навіть породжують явища некерованості соціальних процесів. Перш за все, це стосується продукту соціальної держави, а саме — "соціальності", яку вона має забезпечити в соціальному просторі країни.

У колишньому СРСР поняття "соціальне" розглядалося як синонім терміну "суспільне". А, взагалі, категорію "соціальність" і похідні від неї пропонувалося сприймати у якості буржуазних понять. Розгортання в Україні полярно-векторних дискусій і дій політичних інститутів та уряду в умовах перманентних виборів привели до появи різних словосполучень з задіянням цього терміна, які вносять плутанину в його реальний зміст.

Метою статті є надання однозначного тлумачення категорії "соціальність" та обґрунтування її змісту як продукту соціальної держави, отримання якого у прийнятній якості потребує регуляторних дій держави.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Склалися стереотипи, за якими більшість населення сприймає соціальну державу в якості інституту, який зобов'язався і не примусово, а з власної ініціативи допомагати усім тим, хто ще або вже не спроможний за-

безпечити себе гідним життєвим рівнем чи мінімумом доходів. Власне, "соціальна держава" шляхом використання цивілізаційних засобів, на думку обивателів, мала забезпечувати пересічному громадянину належні умови життя і знімати чи то пом'якшувати тим самим всі виникаючі у суспільстві протиріччя.

Треба бути об'єктивним у встановленні феномена обмеженості уявлення щодо призначення соціальної держави. Перш за все, таке патерналістське розуміння закладене у всіх нас ще з радянських часів. По-друге, подібна однополярність віднаходить втілення в енциклопедично-словникових виданнях, фундаментальних наукових працях та підручниках. Так, у словнику В. Даля стверджується про французьке походження терміна "соціальність" для характеристики спільного життя [1, с. 284]. Співробітник ІСЕМВ НАН України О. Скаленко однозначно ототожнює "соціальність" з "усуспільненням" [2, с. 331]. Харківські вчені В. П. Андрущенко і Н. І. Горлач вважають, що поняття "соціальне" слугує виключно для виділення сутності "...суспільного життя людей..." [3, с. 213]. Сучасний тлумачний словник теж надає зміст терміну "соціальний" як суспільний [4, с. 362].

Проте, нібито при всій однозначності тлумачень далеко не завжди зрозумілою є їх імплементація в законодавчу та суспільну практику. Так, термін "соціальний" при складанні текстової частини Основного закону прагнули звести за змістом до "суспільного", що поставило урешті-решт більше запитань, аніж надало відповідей. Так, у самій Конституції України, окрім звичного "соціальна держава" [5, с. 4], він зустрічається у таких словосполученнях, як "людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються...найвищою соціальною цінністю" [5, с. 4], "...держава забезпечує.. соціальну зорієнтованість економіки" [5, с. 5], "держава забезпечує соціальний захист громадян..." [5, с. 6], "...працюючі мають право на забастовку для захисту своїх...соціальних інтересів" [5, с. 13], "...право гарантується...соціальним страхуванням..." [5, с. 13], "...види соціальних виплат..." [5, с. 14], "...затвердження програм соціального розвитку" [5, с. 21, 33]. Навіть побіжний погляд на зміст цих речень приводить до думки про неможливість їх тлумачення за одним сутнісним наповненням терміна "соціальна" чи "соціальний".

Суто інтуїтивне сприйняття сутності "соціального", а то і прагнення просто слідувати у фарватері "моди" відтворено у появі низки термінів у практиці державного управління та місцевого самоврядування у зв'язку з торуванням соціально спрямованого шляху розвитку, а саме: "соціальні потреби", "крамниця соціальних товарів", "соціальні продукти", "соціальні послуги" тощо.

"До чого різноманітно, — констатував бельгійський соціолог Е. Ваксвейлер ще на початку ХХ ст., — розуміються звичайною думкою такі терміни, як "суспільство", "суспільний", "соціальний"... Тут, що ні автор — то своє розуміння цих слів, а найчастіше — відсутність всякого розуміння...часто "соціальне" ототожнюється з "економічним", нерідко термін "соціальний" різниться від терміна "суспільний"... Отже, в оперуванні цими і подібними термінами панує повне свавілля і хаос..." [6, с. 67].

Подібний розбіг діапазону термінологічного застосування визначальної категорії щодо призначення "соціальної держави" досить точно відтворив відомий теоретик та й практик американського менеджменту П. Друкер, заявивши, що "...соціальне... — це щось занадто складне. Складно допустити, що існує лише одна проста відповідь на них, якщо вони взагалі можуть бути вирішені, то в них завжди декілька рішень і жодне з них не є абсолютно правильним" [7, с. 77].

Виходить, що стан справ з порозумінням змісту соціального суттєво не змінився до сьогодні. Якщо "соціальна держава" — це "суспільна держава" і тільки, то що нового отримують люди з її запровадженням на національних теренах порівняно зі звичайною державою без будь-яких прикметників. І без додатку "соціаль-

на" держава виступає цілісною організацією суспільства, яка відтворює і забезпечує індивідуальні, групові і суспільні інтереси, є реальним механізмом управління суспільством.

Здавалося б, що оцінка міри розробленості категорії "соціальна" в песимістичних тонах мала б активізувати наукову думку в напрямі отримання адекватного часу її тлумачення. Між тим, найближчий розгляд реалій наукового сходження в порозумінні змісту "соціального" підтверджує вибудовування оновленої методологічної парадигми на фундаменті викриття деструкції примату суспільства над особистістю, домінування рівності над свободою.

У спробі відійти від спрощеного мислення патерналістського зразка ми вважали за необхідне виходити у тлумаченні змісту "соціального" і "соціальності" з урахуванням західної наукової думки, яка базує до останнього часу порівняно з українськими реаліями свої теорії на досить сприятливому соціальному матеріалі.

Видатний австро-американський економіст, лауреат Нобелівської премії Ф.А. Хайек з приводу досліджуваного терміна писав, що "визначення "соціальний" застосовне до всього, що зв'язано зі зменшенням або усуненням відмінностей у доходах. Загалом, ... люди стали називати "соціальним" (суспільним) те, що є головною перепоною для самого підтримання життя суспільства" [8, с. 203].

Маємо бути свідомими того, що термін "соціальний" проектується з незначними відхиленнями на тлумачення категорії "суспільство". Накладання проєкції суспільного і соціального створює логічну базу до оконтурення соціального суспільного життя людей.

На наш погляд, базові методологічні принципи щодо природи "соціального" приховані у використанні К. Марксом двох його позначень, а саме: *gesellschaftlich* (суспільний) і *soziale* (стосунки людей у суспільстві) [9, с. 489; 10, с. 25]. При цьому першому надавалася ним перевага, коли мова йшла про суспільство загалом тобто про взаємодію таких його сторін, як економічна, політична, ідеологічна тощо. У разі дослідження природи відносин людей між собою, факторів та умов їх життєдіяльності, власного становища і ролі в суспільстві і ставлення до суспільства загалом вживалося поняття "соціальне". Ця, по суті, ключова інтерпретація дихотомічності категорії "соціальна" з позицій сьогодення, яка, власне, і ставить питання забезпечення системної єдності індивідуального і суспільного через порозуміння людини як носія певних суспільних функцій і ролей та її пристосовування до пануючих інститутів, адаптації до суспільного середовища і інтеграції до його цінностей.

Не потрібно доказів на предмет того, що в економічні відносини вступають люди зі своїми досить різними, а то й протилежними інтересами. І, що головне, серед цих протилежностей і навіть суперечностей розрізняють ті, що сприяють або розвитку, або стагнації, або розпаду. І в цьому контексті, мабуть, найголовнішою суперечністю, яка, власне, і постає "пружиною" виокремлення природи "соціального" та й надання руху механізмам її розвитку, пов'язана з теорією неминучого розпаду продукту праці кожного виробника на продукт для себе і продукт для суспільства. Тільки те, що продукт виробництва вбирає у себе минулу працю (витрачені засоби виробництва), необхідну (відтворення затрат живої праці) та додаткову (втілену у додатковому продукті) працю, засвідчує про складність економічних відносин, що, власне, і виступає методологічним ядром природи "соціального".

Найкоротшим чином ця категорія постає у формулі, зміст якої зводиться до об'єктивованого гетерогенного відношення, що виникає між людьми в процесі діяльного спілкування незалежно від волі й свідомості і спрямованого безпосередньо на зменшення або усунення неприйнятної асиметрії у їх доходах та задоволенні основних життєвих потреб зокрема.

Надзвичайно важливим моментом методологічної конструкції соціального є її ідентифікація з прийнят-

ною нерівністю. Це уточнення потребує дещо більшої деталізації в силу потенційного впливу на соціальну інтеграцію і економічне зростання.

Грошові доходи за обсягом і мірою їх диференціації виступають важливим показником економічного і соціального добробуту суспільства через відтворення тих благ і послуг, які можна придбати на них упродовж певного періоду часу. Можна впевнено стверджувати, що в силу призначення доходів задовольняти особисті потреби населення, вони, власне, і є тією базою, яка виступає джерелом формування нерівності. Людина, в силу своєї соціальної природи, прагне до забезпечення таких умов проживання і підтримання життєдіяльності на такому рівні, який якщо і не відповідає, то наближається до критерію відповідності соціальному стандарту "нормального життя" і сприймається як індивідом, так і більшістю у якості комфорту, а то і станом блага.

Оцінка диференціації населення за рівнем грошових доходів здійснюється на підставі розподілу населення на певні групи. Найбільш широке застосування у групованні населення за доходами віднайшли децилі (квартилі, квінтилі). Загальною вимогою для всіх країн, які торують соціально зорієнтований шлях за умови достатності грошових доходів для підтримання рівня життя за зразками мінімальних цивілізаційних стандартів найменш забезпеченої частини населення, розрив між доходами 10 % найбільш багатих прошарків населення і 10 % найбільш бідних не може перевищувати 8 разів [11, с. 413], а, за ствердженням інших, 10 разів [12, с. 241].

Коли йдеться про гранично-критичні значення стандарту розбіжностей у доходах населення, то мається на увазі не лише оковтуння меж, а й органічне поєднання у ньому передумов його практичного задіяння. Згідно моделі благополучного життя людей, розробленої на вимогу ООН, працездатні люди, окрім наявності роботи, повинні мати за її наслідками можливість утримувати всіх членів домогосподарства [13, с. 245].

За умови дотримання усіх умов та вимог представники заможних верств інвестують в економіку прямо чи опосередковано, а прошарки бідного населення спрямовують отримані грошові кошти на споживання, чим стимулюють національне виробництво. Навпаки, відхід від цивілізаційного розміру мінімальної заробітної плати і стандарту прожиткового мінімуму формує масштабну бідність, яка провокує зведення нанівець рівня життя та економічну активність. Особливі ризики при цьому пов'язуються з погіршенням криміногенної обстановки та зростанням соціального напруження. Вхідження в параметри координат загального низького рівня життя характерне порушенням базових прав людини і неминує призводити до соціального відторгнення. При цьому країна зіштовхується з необхідністю нарощування обсягів вторинного перерозподілу доходів для підтримки бідних.

Розрахунки, проведені на базі офіційної статистики, дозволяють стверджувати, що реально середньодушовий дохід у вищій децильній групі порівняно з аналогічним показником нижчої децильної групи був у 2000 р., за нашими розрахунками, Вищим у 627,5 разів, а у 2009 р. — у 1093,0 разів [14].

Що більшим стає розрив між рівнем життя крайніх децилів населення, то більшою стає загроза втрати керуваності соціалізаційними процесами взагалі. Це означає, що стихійне формування соціальності має поступитися місцем її свідомому конструюванню. Необхідність такого акта віднаходить пояснення у відсутності гарантій ринку щодо реалізації права людини на життя за стандартами добробуту.

Практика господарювання і реальні дії управлінських структур за різними векторами підтверджують наявність такої можливості за умови попередньої сконцентрованості зусиль в сфері удосконалення інформаційно-аналітичного діяльності. Реалізація цієї вимоги складає зміст технології прориву тобто просування вперед у зменшенні діапазону нерівності у доходах за рахунок іновування ме-

тодології оцінки й відслідковування соціальності. Мова йде про встановлення загальних чи уніфікованих певними способами показників, що адекватно характеризують процеси змін вектора соціальності, розробку і застосування ідентичних методів, процедур фіксації показників і операцій аналізу чинників впливу, а також створення організаційно-методичних умов для оперативного втручання у разі необхідності проведення корегуючих дій по проходженню соціальних перетворень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Поняття "соціальність" як категорія пов'язана з гетерогенними відносинами, наслідком яких постає асиметрія у доходах різних верств населення. Разом з тим, соціальність виступає продуктом соціальної держави, що гарантує цивілізаційний рівень добробуту. Для того етапу перетворень, який пережила й переживає Україна, характерним має бути не рівномірний, а поляризований в зарані визначеному діапазоні розвиток. Така дисгармонія вимагає запровадження спеціального регулювання соціальних параметрів.

Мається на увазі просування у напрямі створення цілісної теоретичної і методологічної концепції освоєння простору соціальності на основі розробки і використання технології управління по інтегральному соціальному результату. Якщо виходити з того, що наша країна як за параметрами якості основного капіталу та робочої сили, так і за рівнем їх використання має надзвичайно великий розрив порівняно з розвиненими країнами, то сподіватися на досягнення матеріального благополуччя, притаманного їм, не припадає в найближчі роки. Тому ми вважаємо, що не слід орієнтуватися на механізм забезпечення соціальності високорозвинених країн, а визначити власну модель сходження до неї через формування критичної маси чинників, вплив на яку і через яку забезпечить позитивну соціальну динаміку.

Література:

1. Даль В. Толковый словарь великорусского языка / В. Даль. — М.: Русский язык, 1981. — Т. 1. — 678 с.
2. Скаленко А.К. Глобальные резервы роста: монография / А.К. Скаленко. — К.: ИИЦ "Интеллект", 2002. — 428 с.
3. Социология. Наука об обществе: учебное пособие / Под общ. ред. В.П. Андрущенко и Н.И. Горлача. — Харьков: Ин-т востоковедения и международных отношений; ИМП "Рубикон", 1996. — 687 с.
4. Новый тлумачний словник української мови: у 3-х т. Т. 3. / Укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. — К.: Аконті, 2001. — 862 с.
5. Конституція України: закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. — Д.: Пороги, 1996. — 47 с.
6. Waxweiler'a E. Esguissed'unesociologie / E. Waxweiler'a. — Bruxelles-Leipzig, 1906. — 345 s.
7. Drukcer P. The Practice of Management — L.: Mercury Books, 1961. — 231 p.
8. Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма: Пер. с англ. / Ф.А. Хайек. — М.: Новости; Catallaxy, 1992. — 189 с.
9. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. (2-е изд.). Т. 4. — М.: Госполитиздат, 1955. — 735 с.
10. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. (2-е изд.). Т. 19. — М.: Госполитиздат, 1961. — 703 с.
11. Національна економіка: підручник / За ред. П.В. Круша. — К.: Каравела; Піча Ю. В., 2008. — 416 с.
12. Гусаров Ю.В. Управление: динамика неравновесности / Ю.В. Гусаров. — М.: ЗАО "Изд-во "Экономика", 2003. — 382 с.
13. Удотова Л.Ф. Соціальна статистика: підручник / Л.Ф. Удотова. — К.: КНЕУ, 2002. — 376 с.
14. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 04.07.2012 р.